

ROBERT A. KANN, THE MULTINATIONAL EMPIRE. NATIONALISM AND NATIONAL REFORM IN THE HABSBURG MONARCHY 1848—1918. VOL. I. EMPIRE AND NATIONALITIES, VOL. II. EMPIRE REFORM.

New York 1950.

Prvi je svjetski rat riješio nacionalno pitanje u Habsburškoj monarhiji njenim uništenjem, dok je Drugi svjetski rat potvrdio činjenicu, da je nemoguće ponovo stvoriti neku zajedničku državu ili zajednicu nacija na teritoriju bivše Monarhije. Ali očito je, da i u današnje vrijeme nacionalno pitanje igra prvorazrednu ulogu u sklopu različitih problema, koji bitno utječu na suvremeni razvoj. Razumljivo je dakle, da interes za Habsburšku monarhiju i njeno nerješivo nacionalno pitanje nije popustio. Naprotiv, posljednjih se godina pojavilo nekoliko novih radova, koji se bave Austro-Ugarskom. Među njima se nalazi i knjiga poznatog austrijskog historičara i pravnika Roberta Kanna, koji sada živi u SAD, a iskustva stečena ondje, utječu bitno na njegovo stanovište prema pitanjima, kojima se bavi. Kao i mnogi drugi suvremeni historičari, Kann analizira prošlost u prvom redu zbog toga, da bi stekao pouku za rješavanje teških pitanja današnjice. On pita: Što možemo naučiti iz historije Habsburške monarhije u korist rješavanja suvremenoga nacionalnog pitanja ondje gdje ono postoji? Odgovor je: Uglavnom samo to, kako ne valja raditi. Ali i to je po Kannovu mišljenju vrlo dragocjeno historijsko iskustvo.

Na temelju opsežne literature autor opisuje u prvom svesku razvoj pojedinih nacija. On ih dijeli u grupu, koja ima samostalnu nacionalno-političku historiju (Nijemci, Mađari, Česi, Poljaci, Hrvati, Talijani), i grupu, koja takve historije nema (Slovaci, Srbi, Slovenci, Rumunji, Rusini). Ova podjela dakako nije od bitne važnosti za nacionalno pitanje. Ta Kann i sam konstatira, da je ubrzo nestalo razlika u nacionalnom razvoju pojedinih više ili manje razvijenih nacija kao i između nacionalnih grupa sa ili bez historije.

U pitanju Južnih Slavena Kann se potpuno oslanja na Seton-Watsonova shvaćanja.

U drugom se svesku kronološkim redom opisuju svi važniji planovi za reorganizaciju Habsburške monarhije. Pred nama iskrsavaju teorije o centralizmu, o »historijsko-političkim individualnostima«, o federaciji na teritorijalnoj odnosno etničkoj bazi, o autonomiji zemalja kao i o autonomiji ličnosti i svi ostali uzaludni pokušaji organizacije jedne države, u kojoj su se više klase vladajućih nacija bojale ma i najmanje promjene.

Vrijednost Kannove knjige leži u činjenici, da autor razmatra nacionalno pitanje u sklopu ne samo političkih, već i ekonomskih i socijalnih faktora, koji su utjecali na razvoj Habsburške monarhije, iako on — kao što to građanski pravници obično rade — daje prednost političkom razvoju.

Glavni zaključci autorovi o nacionalnom pitanju u Habsburškoj monarhiji jesu slijedeći:

Premoć jedne nacije nad drugom u Habsburškoj monarhiji ne osniva se na tome, što bi vladajuće nacije bile brojnije od potlačenih, jer je broj stanovništva odlučan samo u slučaju oslona vlasti na šire slojeve naroda, t. j. ako postoji demokratsko uređenje države. Gdje demokracije ima tek u maloj mjeri ili je uopće nema, odlučuje samo politička i ekonomska sila, a ona je u Monarhiji pripadala višim klasama vladajućih nacija. Sam životni standard pojedinih nacija također nije mjerilo za intenzivnost nacionalnog pitanja, nego relativna nejednakost između životnog standarda privilegiranih i nepriviligiranih nacija. Najočigledniji je primjer za ilu-

straciju te činjenice odnos mađarskih viših klasa i ugarskih nacija, koji se osnivao na relativno velikim razlikama u socijalno-ekonomskom i političkom položaju. Kann se približava shvaćanju, da se vlast Monarhije zapravo održavala i osnivala na neprestanim sukobima između pojedinih nacija.

Autor pridaje veliku važnost pitanju nacionalnih granica. On smatra, da je na specifični fanatički mađarski nacionalizam znatno utjecala činjenica, što su Mađari sa svih strana okruženi nacijama sasvim drugog etničkog porijekla od njihove. Po Kannovu shvaćanju utjecaji sunarodnjaka izvan granica države nisu bitni za razvoj nacionalnog pitanja, iako znatno utječu na njega. Pitanje nacija, koje nemaju sunarodnjaka izvan granica, u najmanju je ruku jednako akutno.

Solidarnost između srodnih nacija unutar Monarhije nije se nikada mogla razviti u većoj mjeri, jer su to uvijek sprečavali zajednički interesi viših klasa vladajućih nacija, da sačuvaju svoj privilegirani položaj. Politika vladajućih i potlačenih nacija osnivala se uglavnom samo na političkim i socijalno-ekonomskim interesima, bez obzira na etničku solidarnost. Kann uopće podcrtava važnost ekonomske komponente u nacionalnom pitanju Austro-Ugarske i sa simpatijama ističe ideje, koje su se pojavljivale od 1849 dalje zahtijevajući uništenje interesa nacionalnih blokova, i umjesto toga zadovoljenje socijalnih i ekonomskih interesa naroda, koji prelaze uske nacionalne granice. Izuzevši socijaldemokratski i donekle klerikalni utjecaj, jedinstvo interesa, koje bi moglo prijeći nacionalne granice, doživjelo je potpuni slom. Drugačije i nije moglo biti, jer ostvarenje nekih zajedničkih socijalnih interesa narodâ Monarhije značilo bi uklanjanje ekonomske nejednakosti između viših klasa privilegiranih nacija i potlačenih nacija, a Monarhija bi pritom izgubila potporu onih konzervativnih snaga, na koje se oslanjala. Uništenje ekonomske nejednakosti bila bi po Kannu najvažnija sila u borbi protiv raspadanja države.

Autor vjeruje, da je cijeli sastav Monarhije sprečavao mogućnost, da ona riješi nacionalno pitanje. On kaže, da Monarhija za vrijeme posljednjih dviju generacija prije 1918 nije mogla provesti nikakve reforme, a da ne riskira svoj slom. Njegovo je mišljenje, da je ona ipak mogla učiniti znatno više u rješavanju nacionalnog pitanja.

Kann misli, da se nacionalno pitanje ne bi moglo riješiti organizacijom mnogonacionalne federacije, iako bi ona po njegovu shvaćanju u stanovitim uvjetima mogla djelovati protiv raspada Monarhije. On dolazi do zaključka, da je ideja, koja je svijesno ili nesvijesno vodila mnogonacionalnu državu bila — nadnacionalna unija! Ta ideja nije »mistična« — kaže autor. »To jednostavno znači da bi kompleksno tijelo, kao što je Austrija, sastavljeno od toliko različnih nacionalnih elemenata, moglo dokazati, da se politička organizacija čovječanstva može osnivati na višim principima nego što je nacionalna ideja, sa svojom determinističkom dogmom o podčinjavanju isključivo jednom principu.« Tek će budući događaji pokazati, da li je uopće nadnacionalna organizacija jedne mnogonacionalne države moguća. Ali prije toga morat će se riješiti pitanje organizacije na nižem stupnju, t. j. na nacionalnoj bazi odstranjenjem svih razloga nacionalnih suprotnosti.

Tim je svojim mišljenjem autor postupio nehistorijski, projicirajući ideje, o kojima se na »Zapadu« danas mnogo diskutira, u prošlost. Pod dojmom današnjice i precjenjujući uopće potencijalnu snagu planova za reorganizaciju Monarhije, on je neke elemente tih planova, koji su ga impresionirali, uzdigao na ideju vodilju cijelog razvoja Monarhije. Iako sa simpatijama prati borbu potlačenih nacija, on je u krajnoj liniji, kao i mnogi drugi vjerojatno pod dojmom fašizma, protivnik nacio-

nalizma uopće, pa i u slučaju, kada je on bio napredan, Kann formalno osuđuje njemačke i mađarske vladajuće klase i njihovu politiku i priznaje opravdanost borbe potlačenih nacija, ali se u suštini, čini se, koleba da zauzme određen stav. U prilog toga našeg utiska govori autorov konačni zaključak.

S kakvim bi se reformama Habsburška monarhija mogla održati — pita on — i odgovara: ni s kakvim! Samo je jedna stvar mogla vjerojatno spasiti Austriju, a to je — mir! Da je Monarhija 1914 uspjela sačuvati mir — a to bi usto značilo i svjetski mir — vjerojatno bi u uvjetima mira prevladala umjerena nacionalna politika. Tada bi i akcije stranih sila da unište Monarhiju doživjele neuspjeh. Autor dakako uviđa, da bi takav mir značio produženje dualizma i svega što je on zastupao, ali to bi bila »mala cijena« za spas milijuna života i događaja, koji su slijedili u Rusiji, Njemačkoj i Italiji!

U prvom redu smatramo neodrživim autorovo gledište, koje dijeli vanjsku od unutrašnje politike. Habsburšku su monarhiju natjerali u rat faktori, koji proizlaze iz sklopa međusobno isprepletenih i nedjeljivih pitanja vanjske i unutrašnje politike. Naše mišljenje, da autor u suštini ne zastupa borbu potlačenih nacija, potvrđuje njegovo shvaćanje, da je Monarhija trebala bezuvjetno održati mir, pa i uz cijenu daljeg tlačenja nacija, koje bi se s vremenom tobože popravilo. Za nas sada nije važno, što takva situacija ne bi bila historijski moguća. Želimo samo istaći, da se ovdje u teoriji susrećemo s onim pitanjem, koje nas upravo danas toliko muči u političkoj praksi, a to je odnos velikih sila prema malima. Iako Austrijanac, Kann je već poprimio psihologiju većine Amerikanca, kada hladnokrvno žali, što nacije bivše Habsburške monarhije nisu produženjem svog ropstva platile u korist velikih sila mir, koji bi se tobože na taj način mogao održati. Iako Kann želi biti objektivan i ustručava se diskutirati o tome, da li je Habsburška monarhija bezuvjetno morala propasti ili ju je po svaku cijenu trebalo održati — osjeća se i kod njega, kao kod svih radova o Monarhiji, koji u posljednje vrijeme izlaze na »Zapadu«, da žali propast Monarhije i da vjeruje u mogućnost neke nadnacionalne organizacije u Podunavlju.

I na kraju još jedna primjedba. Kada je autorov način tretiranja materijala toliko aktuelan, tada će i čitaoca ove knjige možda više zanimati, koji problemi današnjice određuju autorovo stanovište, negoli sama tema. Ali se pritom pojavljuju ona pitanja, koja se nameću kod većine radova »zapadnih« historičara. Smije li historičar prići prošlosti isključivo s namjerom da objasni neka pitanja svoga vremena? Da li je glavni zadatak historijske nauke zaista u tome, da bude posrednik u prenošenju iskustava iz prošlosti u sadašnjost i može li to ona uopće biti? Prastara poslovice: »*Historia magistra vitae*« pojavljuje se danas u modernom ruhu i predstavlja akutni problem za historiografiju na »Zapadu« i na »Istoku«. Smatramo, da bi i za našu historiografiju bilo korisno, kad bi se naši historičari, a ne samo pojedinci, malo više zanimali za ovo i druga teoretska pitanja historijske nauke.

Mirjana Gross

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik
JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

